

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ

CIVIL SOCIETY ORGANIZATION: THEORETICAL BASIS OF DEFINITION

У статті систематизовані наявні підходи до визначення сутності поняття «громадська організація» та запропонована власна дефініція. Узагальнені ключові ознаки громадських організацій: неурядовість, добровільність об'єднання її членів, неприбутковість, незалежність, організаційна єдність, самоврядність, суспільна користь, спільність інтересів членів організації тощо.

Ключові слова: громадська організація, неурядова організація, недержавна організація, неприбуткова організація, «третій сектор».

В статье систематизированы существующие подходы к определению сущности понятия «общественная организация» и предложена собственная дефиниция. Обобщены ключевые признаки общественных организаций: неправительственность, добровольность объединения ее членов, неприбыль-

ность, независимость, организационное единство, самоуправление, общественная польза, общность интересов членов организации и другое.

Ключевые слова: общественная организация, неправительственная организация, негосударственная организация, неприбыльная организация, «третий сектор».

The article systematizes existing approaches to the definition of the concept of "public organization" and proposes its own definition. The key features of public organizations are generalized: non-government, voluntary association of its members, non-profitability, independence, organizational unity, self-government, public benefit, common interests of members of the organization, etc.

Key words: civil society organization, non-governmental organization, non-profit organization, "third sector".

УДК 316.354.4

Вітковська І.М.

аспірант соціологічного факультету, викладач кафедри соціології управління та соціальної роботи Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми. Впродовж останніх років в нашому суспільстві відбулися суттєві зміни в світогляді людей, в їх способі життя, соціальних настроях, що суттєво позначилось на формах участі громадян у розв'язанні соціальних проблем. Розпочався новий етап у формуванні громадянського суспільства, посилилась взаємодія влади з громадськістю, зросла роль громадських організацій у вирішенні актуальних проблем суспільного розвитку, подоланні кризових явищ у всіх сферах життєдіяльності сучасного українського суспільства [1, с. 29].

Важливим кроком у налагодженні ефективного діалогу та партнерських відносин органів державної влади та місцевого самоврядування з громадськими організаціями, передусім з питань забезпечення прав і свобод людини й громадянина, була розроблена та затверджена Указом Президента в 2016 році «Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки» [8]. У стратегії визначається важлива роль розгалуженої системи громадських організацій у соціально-економічному розвитку країни, стан якої є важливим показником розвитку громадянського суспільства. Це можуть бути громадські організації, спілки, фонди, асоціації тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ролі громадських організацій в умовах становлення та розвитку громадянського суспільства завжди викликало інтерес як в українських дослідників, так і в закордонних авторів. Вітчизняними вченими вивча-

ються різні аспекти діяльності громадських організацій: питання сутності та типологізації громадських організацій (В. Бех, О. Ващук, Л. Войтова, А. Івченко, Л. Усаченко, В. Степаненко та інші); роль громадських організацій у становленні та розвитку громадянського суспільства (В. Коваленко, А. Лясота, А. Матвійчук, М. Шевченко, О. Юлдашев та інші); правові аспекти взаємовідносин громадських організацій і держави (А. Галай, В. Ковальчук, В. Кравчук, С. Пономарьов та інші); соціальна відповідальність громадських організацій в Україні (У. Волинець, В. Дементов, І. Стронянська, І. Ткачук).

Постановка завдання. Основне завдання цієї статті – уточнити поняття «громадська організація» та проаналізувати наявні підходи до його визначення.

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що громадські організації часто ототожнюють з «третім сектором», адже всі наявні в суспільстві структури можна розділити на три сектори. Перший сектор охоплює державні органи, які охоплюють всі три галузі державної влади: законодавчу (Верховна Рада України), виконавчу (Президент, Уряд, міністерства, відомства, комітети та виконавчі органи влади) та судову (вса система судових органів). Другий сектор – це сукупність підприємств й інших організаційних структур, як державних, так і суспільних, які займаються виробничою діяльністю, а також надають послуги. Це, по суті, ті структури, які становлять економічну основу суспільства, адже головною метою їх діяльності є одержання

прибутку. Третій сектор охоплює широкий спектр різних організацій, які не входять у перші два [9, с. 102–103].

Беручи до уваги відсутність у нормативно-правових документах України визначення самого терміну «третій сектор», науковці та практики часто його сутність співвідносять з такими поняттями, як «громадянське об'єднання», «недержавні», «неурядові», «некомерційні» або «неприбуткові організації», оскільки у вітчизняній теоретичній та практичній діяльності під «третім сектором» розуміють сукупність об'єднань громадян, кожне з яких є добровільною, незалежною, неприбутковою та орієнтованою на суспільне благо організацією [16, с. 34–35].

Як зазначає В. Кравчук, неприбутковий «третій сектор» є визначальним у забезпеченні потреб і захисті інтересів громадян не лише перед державою, а й перед ринком, оскільки його основним завданням є загальне благо, тоді як у комерційному секторі задовольняються переважно власні економічні потреби. Ані державний сектор, ані комерційний, окремо чи разом, не спроможні повно забезпечити колективні інтереси, громадянські права, право на соціальний захист, збереження культурної ідентичності, вирішення проблем довкілля тощо [6, с. 74–75].

М. Шевченко зазначає, що «третій сектор» – це «не проста сукупність громадських організацій та політичних партій, а певна система сталих принципів, традицій та правових норм самоорганізації людей щодо регулювання суспільних відносин у відповідності з їх інтересами. Особливість даної системи полягає в тому, що вона розкриває спосіб створення й функціонування незалежних від державних та комерційних структур об'єднань громадян, здатних захищати свої інтереси як один перед одним, так і перед самою державою та бізнесом» [15, с. 11].

Таким чином, можемо зробити висновок, що третій сектор не є додатком до державного та комерційного секторів, а є невідмінним атрибутом сучасних демократичних країн щодо регулювання соціальних відносин. Наявність, структурованість, взаємозв'язок, взаємодія та дієвість «організацій третього сектору», спрямованих на досягнення соціально значущих цінностей для суспільства, спілнот, соціальних груп та індивідів, є основою формування громадянського суспільства.

Відзначимо, що громадські організації мають досить широкий синонімічний ряд. Зокрема в соціологічній літературі поряд з категорією «громадська організація» широко вживаються такі родові поняття, як: «неурядова організація», «недержавна організація»,

«неприбуткова (некомерційна) організація», «організація третього сектору», «інститут громадянського суспільства», «громадський рух» тощо.

Термін «неурядова організація» вперше було використано в Статуті ООН у 1945 році, надалі він був закріплений у міжнародних документах та в нормативно-правових актах багатьох країн. В англомовних публікаціях для позначення громадських організацій переважно використовуються два поняття – це «громадська організація» (civil society organization, CSO) та «неурядова організація» (non-governmental organization, NGO). Погоджуючись з думкою С. Пономарьова, зазначимо, що у сучасних міжнародно-правових документах та офіційних англомовних виданнях переважно використовується поняття «неурядова організація» (non-governmental organization, NGO) [10, с. 111–112]. В Україні, відповідно до «Рекомендації СМ/Рес (2007)14 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо створення та діяльності неурядових організацій, «неурядові організації (НУО)» визначаються як «добровільні самоврядні об'єднання або організації, створені для реалізації некомерційних завдань їх засновників або членів» [12]. Це можуть бути асоціації, благодійні заклади, спілки, фонди, некомерційні організації, товариства чи трасти. До неурядових організацій не належать політичні партії. Серед основних принципів діяльності неурядових організацій, відповідно до вищевказаної Рекомендації, до НУО зараховуються організації, створені окремими особами (фізичними або юридичними) чи групою осіб. Вони можуть бути як національними, так і міжнародними за складом і сферою діяльності. Неурядові організації – це зазвичай, хоча й не завжди, організації, засновані на членстві. Основною їх метою не є отримання прибутку; прибуток, який отримується ними під час власної діяльності, не розподіляється між членами або засновниками, а використовується для виконання завдань організації. Неурядові організації можуть бути як неформальними організаціями, так і структурами, які мають правосуб'єктність [14, с. 313–314]. Отже поняття «неурядова організація» вказує на те, що організація є самостійною та незалежною від уряду, а її діяльність спрямована на задоволення суспільних потреб і переслідує гуманітарні цілі.

Український дослідник В. Бех зазначає, що «неурядові організації – це організації, створені не з метою отримання і розподілу прибутку, а з метою зробити нову справу, досягти позитивних змін в наявному стані суспільства, допомогти людям незалежно від їх національності, віросповідання, політичних вподобань тощо» [3, с. 64].

Таким чином, головними ознаками неурядових організацій є їх недержавність, незалежність, неприбутковість, самостійність та спільність інтересів членів організації.

Не зважаючи на те, що визначення поняття «недержавна організація» чи «недержавна неприбуткова організація» (НДО) є найбільш вживаним у вітчизняній літературі, воно не має юридичного застосування ані в Україні, ані в інших європейських країнах. Як зазначають сучасні українські науковці, активне вживання цього поняття відбувається тому, що воно є досить широким і дозволяє підкреслити саме той факт, що йдеться не про державні організації та інституції [13, с. 130].

Т. Черкашина, посилаючись на науковий доробок британського дослідника П. Рідінга, вважає, що багатоаспектність діяльності недержавних організацій призвела до того, що в науковій літературі немає єдиного трактування поняття недержавної організації, тому пропонує такі визначення: самокероване об'єднання людей, які прагнуть досягти спільної мети шляхом спільних дій; організація, заснована на добровільних засадах; соціальна сила, яка забезпечує інтеграцію окремих індивідів у суспільство, сприяє єдності та згуртованості суспільства; спосіб зняття напруги між потребами громади, соціальною політикою і соціальним забезпеченням [17, с. 90].

Отже недержавні організації (НДО) ми можемо визначити як організації, що створюються і керуються громадянами без жодного формального втручання держави задля досягнення ними соціально-значущих цілей шляхом спільних дій.

Ще однією обов'язковою характеристикою громадської організації є її неприбутковість, яка має особливий режим діяльності та оподаткування. Ці організації не залежать ні від держави, ні від бізнесу; для них характерні неприбутковість, некомерційність; вони засновані на добровільній активності громадян; значну їх частину становлять благодійні організації, що визначає їх філантропічність.

Н. Гура дає таке визначення неприбуткової організації – «це самостійний господарюючий суб'єкт, який має права юридичної особи і здійснює діяльність, передбачену установчими документами, має самостійний баланс, поточні рахунки в банках, печатку, веде бухгалтерський облік, подає звітність відповідно до законодавства, не має на меті отримання прибутку» [4, с. 24].

Всупереч розбіжностям щодо вживання понять «неурядова організація», «недержавна організація», «неприбуткова (некомерційна) організація», «організація третього сектору», на нашу думку, використання терміну «громадська організація» є найбільш доцільним, оскільки він міститься в Законі України «Про

об'єднання громадян», а також є найбільш усталеним та традиційним для переважної більшості українського суспільства.

Законом України «Про громадські об'єднання» чітко визначається поняття «громадська організація». Це визначення керується тим, що громадські організації є одним із різновидів об'єднань громадян. Відповідно до статті 3 цього закону, громадською організацією є об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших інтересів [11].

А. Матвійчук на основі порівняльного аналізу змісту таких родових понять, як: «неурядова організація», «недержавна організація», «третьий сектор», «громадську організацію» визначає як «добровільне об'єднання громадян, яке сприяє розвитку їхньої політичної, соціальної, трудової активності й самодіяльності, задоволенню і захисту їхніх багатогранних інтересів і запитів, і діє відповідно до завдань і цілей, закріплених у їхньому статуті» [7, с. 15].

В. Коваленко громадську організацію визначає як «легітимну, недержавну, некомерційну організацію, що створюється на основі об'єднань громадян чи юридичних осіб шляхом самоорганізації та функціонує за рахунок недержавних коштів з метою захисту інтересів або надання послуг своєю членам, виконання соціально значущих функцій» [5, с. 8].

А. Галай вважає, що громадська організація – це «громадське формування, що діє на засадах добровільності та рівноправності для спільної реалізації прав і свобод людини, задоволення й захисту своїх законних інтересів та яке не має на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками» [2, с. 68].

В. Кравчук вважає за доцільне запропонувати власну дефініцію досліджуваного феномену, враховуючи, що будь-яке визначення не вичерпує свій зміст, який з розвитком науки постійно змінюється. Громадську організацію авторка визначає як «сукупність об'єктивних, постійно повторюваних і сталих соціальних зв'язків та відносин між індивідами, які добровільно об'єднуються для спільного задоволення власних специфічних потреб та інтересів, що сприяє їх самореалізації, при цьому їх діяльність свідомо координується для досягнення загальної мети» [6, с. 84].

Проаналізувавши наявні підходи до визначення поняття «громадська організація», відзначимо, що ключовими ознаками громадських організацій є: неурядовість, добровільність об'єднання її членів, неприбутковість, незалежність, організаційна єдність, самоврядність, суспільна користь, спільність інтересів членів організації тощо.

Висновки. Отже, враховуючи численність й різноманіття наукових підходів щодо розуміння сутності поняття громадської організації, ми можемо запропонувати наступне визначення. Громадська організація – це добровільне, незалежне, неприбуткове об'єднання громадян, засноване на спільності інтересів її членів, спрямоване на досягнення соціально значущих цінностей, захист інтересів та вирішення гострих соціальних проблем суспільства, спільнот, соціальних груп та індивідів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вітковська І.М. Громадські організації як складові громадянського суспільства в Україні. Соціологія у (пост)сучасності: збірник тез доповідей XVI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів, докторантів та молодих вчених. (Харків, 15–16 березня 2018 р.). Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 29–30.
2. Галай А.О. Недержавні організації юридичного спрямування як учасники публічного управління: монографія. Київ: КНТ, 2015. 403 с.
3. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія; за ред. В.П. Бега. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. 680 с.
4. Гура Н.О. Неприбуткові організації в Україні: особливості діяльності та класифікації. Економіка України. 2012. № 8. С. 23–31.
5. Коваленко В.В., Юлдашев О.О. Громадські організації в Україні: взаємодія між трьома секторами: монографія. Київ: МАУП, 2007. 224 с.
6. Кравчук В.М. Громадські організації і держава: взаємовідносини в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти): монографія. Тернопіль: Терно-граф, 2011. 260 с.
7. Матвійчук А.В. Громадські організації як чинник становлення громадянського суспільства: автореф дис... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси»; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. 18 с.
8. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки: затверджено Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/682016-19805> (дата звернення: 28.05.2018).
9. Пономаренко Е.В. «Третій сектор» в реалізації соціальних проектів і програм. Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. 2006. Т. 7. Вип. 75. С. 102–114.
10. Пономарьов С.М. Категоріально-понятійний апарат механізму реалізації конституційного права громадян на об'єднання в громадські організації. Бюлетень Міністерства юстиції України: загальнодержавне науково-практичне фахове видання. 2012. № 11. С. 108–114.
11. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 28.05.2018).
12. Рекомендація CM/Rec (2007)14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам (Щодо створення та діяльності неурядових організацій). Прийнято Комітетом Міністрів 10 жовтня 2007 р. на 1006-му засіданні заступників Міністрів). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_937 (дата звернення: 28.05.2018).
13. Соціальна робота в Україні: перші кроки; за ред. В. Полтавця. Київ: Видавничий дім «КМ Academia», 2000. 236 с.
14. Тараненко Г.Г. До питання дефініції неурядових організацій. Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. К.: КиМУ. 2010. Вип. 1. С. 310–326.
15. Третій сектор в Україні: проблеми становлення; за ред. М.Ф. Шевченко, В.А. Головенько, Ю.М. Галусян та ін. Київ, 2001. 170 с.
16. Усаченко Л.М. Теоретико-методологічні засади розвитку взаємовідносин органів державної влади з неурядовими організаціями: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2008. 343 с.
17. Черкашина Т.О. Недержавні громадські організації як суб'єкт надання соціальної допомоги. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. Київ: ІВЦ «Політехніка». 2010. № 2(6). С. 89–94.